

Magyar László András

Savanyúvíz

A XVII. század végére, a török háborúk következtében Füred szinte teljesen elpusztult, az egykorú krónikák mindössze öt portát említenek. A fejlődést a Rákóczi-szabadságharc is hátráltatta: 1706. március 20-án Bercsényi keltezi levelét Füredről, 1707 márciusában már Rabutin csapatai vonulnak át a falun. A XVIII. század harmincas éveitől a lakosság folyamatosan gyarapszik, a környék földjeit a pannonhalmi apátságon és a birtokostárs veszprémi káptalanon kívül Esterházyak, Oroszyak és Somogyiak birtokolják.

A balatonfüredi savanyúvízről első ízben 1718-ban esik említés. 1741-ben az egyik forrást 1208 rajnai forintért Schuster József orvos vásárolja meg. Ekkor a forráshoz tartozó telken egy faház és egy húsz lépés hosszú romos kőépület áll. 1743-ban az apátság is fölfedezi a forrást, sőt investál is a tulajdonában lévő kutakba: az egyik köré egy faköpűt húzat. A birtokjog és a bérleti jogok fölött dülő viták hosszú ideig akadályozzák a további haladást, ám a hetvenes évektől, hála Lécs apát úr tevékenységének, a savanyúvizek környékén növekszik a kényelem, s egyre többen, sokszor tizen, huszan is üdülnek errefelé.

1783-ban a Helytartótanács is fölfigyel a gyógyforrásokra, s több helyről is véleményeket kér, miképpen lehetne forgalmukat föllendíteni. Oesterreicher Manes József ekkor már két éve működik Füreden.

Oesterreicher 1756-ban született Ó-Budán, szegény zsidó családban. Mivel kitűnt szorgalmával, a hitközség támogatásával Bécsbe utazhatott, s ott az orvosi egyetemet látogathatta. A rossz nyelvek szerint költségeihez a későbbi II. József is hozzájárult, kinek *confidense*, azaz kémje volt – ezt a vádat egyébként sohasem sikerült bizonyítani. Mikor 1777-ben megnyílt a Budai Egyetem, s megkezdődött az orvosképzés, Oesterreicher hazahurcolkodott, s Pesten lakva, Ó-Budán praktizálva itthon fejezte be tanulmányait 1780-ban. *Analysis aquarum Budensium, item aquae Sarisapiensis et Acidulae Fürediensis praemissa methodo professoris Winterl, cum tabellis* című disszertációját 1781-ben Bécsben és Pesten adta ki. A disszertáció a magyar gyógyvizek kémiai analízisével foglalkozott, s elsőként hívta föl a figyelmet a Gellért-fürdő és Füred vizének gyógyhatásaira, tudományos alapozással. Az értekezés alapján, némi huzavona után mint az első nem katolikus, itthon végzett magyar orvost, 1782. február 21-én a kar doktorrá avatta.

Mint disszertációjából is kiderül, Oesterreicher már 1780-ban járt Füreden. Az egyik itteni forrás vize olyannyira elnyerte tetszését, hogy elhatározta, egzisztenciáját e nagy reményű, „a pyrmonthinál is kiválóbb” savanyúvízre alapozza.

Még 1781-ben Tuschl József bérlőtől 300 forintért megvásárolta a savanyúvíz viszontbérleti jogát, s mellé patikanyitási jogot is vett, hogy jövedelmét növelje. Patikáját 1782-ben

nyitotta meg. Tuschl azonban hamarost eladta bérleti jogát Batthyány Alajos grófnak, aki, mivel a zsidókat nem állhatta, s mivel a patika megtetszett neki, Oesterreicher segédjét elijesztette, a boltot bezáratta, majd Oesterreichert személyesen is kidobatta bérleményéből. A gróf a berendezést az udvarra szóratta, s mikor Oesterreicher a törmeléket Füreden biztonságba helyezte, embereket küldött utána, raktárát föltörette, holmiját ellopatta, s a régi helyén nyitott új patikájában árusította. Batthyány jogai hamarosan megszűntek ugyan, s gyógyszerháza is tönkrement, ám ekkorra Oesterreichernek nem volt kedve újra próbálkozni: nagyobb szabású terveket szövögetett immár.

Magas kapcsolatait fölhasználva a Helytartótanácsához fordult: az ő aknamunkájának köszönhető az a pontosan 15 királyi és helytartótanácsi rendelet, amely 1783 és 1787 között a füredi fürdő és savanyúvíz tárgyában született. Ezekben a kormányzat részletesen intézkedett a füredi víz használatáról, állagmegóvásáról, illetve az itt alkalmazandó személyzetről. Oesterreicher a bérlők és az apát bosszúságára végül is elérte, hogy 1786. március 7-étől királyi rendelettel Füred fürdőorvosává nevezzék ki. A kinevezés előzménye az az 1785. február 7-i királyi rendelet volt, amely előírta, hogy a fürdőt nem bérlőnek, hanem orvosnak kell vezetnie. Az apátság azonnal folyamatba is tette a tárgyalásokat, ám alig telt el egyetlen év, a Helytartótanács máris türelmetlenkedni kezdett, majd meg sem várva a pannonhalmiak válaszát, az apátság által fizetendő évi 400 forint díjazással a zsidót állította az intézmény élére. Mivel eladdig a Magyar Királyságban ilyesmi nem fordult elő, érthető, ha Vajda Sámuel apát a magyarul alig tudó, csupán németül, latinul, franciául meg héberül beszélő, kellemetlen külsejű s túrhetetlenül agilis idegent nem nézte jó szemmel.

1786-ban II. József, a kalapos király föloszlatta a rendeket, s a fürdőt kamarai irányítás alá vette. Ekkortól Oesterreicher elemében

érezhette magát. Új sétateret, angolparkot, mulatókertet, postaházat s új fürdőépületeket építtetett, elektromos és zuhanyfürdőt létesített, sétányt ásott a Balaton-parton. Közbenjárására a környéken már magánosok is építkezettek, a fürdőnek vásárjogot eszközölt ki, s megszervezte a fürdőszolgáltatásokat is: maga mellé sebészt, gyógyszerészt és fürdőbiztost alkalmazott. A fürdőzőknek az üdülés megkezdésekor be kellett mutatniok a fürdőbiztosnál ún. „kurlevelüket”, így a kevésbé kívánatos elemek nem zargathatták a publikumot. Oesterreicher legnagyobb vívmánya azonban a már 1786-ban megkezdett, ám csak tíz évvel később fölépült szegénykórház – *nosocomiale pauperum institutum* –, melyben ingyen kezelték a rászorulókat.

Midőn II. József elhalálozott, Lipót a rendeket visszaállította, így Novák Kriszosztom, az új apát hozzáláthatott jogai érvényesítéséhez. Először a személyzetet építette le ésszerű mértékben, majd a kertészeket bocsátotta el, úgyhogy az angolkert tönkrement – ezt Oesterreicher későbbi vádaskodásaiban nem is átalotta fölhánytorgatni. 1800-ban az apátság anyagi gondjai miatt megszűnt a szegénykórház, 1803-ban pedig Schiller János sebésznek magánszállás céljára eladták a postát. 1802-ben azután az is kiderült, hogy Oesterreicher kísérleteivel megrontotta a forrás vizét, mégpedig oly ügyesen, hogy a vendégek mindebből semmit észre nem vettek. E kártevésért az apát úr természetesen kidobatta a zsidót állásából, aki viszont, szokása szerint a Helytartótanácsához fordult jogorvoslástért. A Helytartótanács 1802. november 23-án föl is szólította az apátot, hogy eljárásának adja okát, Novák Kriszosztom azonban méltatlannak érezte, hogy e levélre válaszoljon. A Helytartótanács, némi késedelemmel ugyan, de 1803. február 8-án figyelmeztette, hogy Oesterreichert a király nevezte ki, következésképpen a rendnek nincs joga őt állásától

megfosztani. Az apát azonban ezt a nyilatkozatot is hallatlanba vette, s a következő két sürgető iratra sem reagált, csupán 1804. február 6-án szánta el magát a feleletre, a következőkre hívta föl a Helytartótanács figyelmét:

1. Oesterreicher azért vádaskodik, mert indokolatlanul nagy lakását elvették tőle, mégpedig azért, mert családja ittlétére semmi szükség, hiszen a zsidó nem kóser módon étkezik.

2. Rendelőre semmi szükség, hiszen a betegek jobban kezelhetők otthonukban.

3. Nem igaz, hogy Ries János orvost Oesterreicher tönkretétele végett hívták Füredre, hogy ott elcsábítsa Oesterreicher betegeit.

4. Oesterreicher nem azért handabandáz, mintha szívéen viselné a fürdő sorsát, hanem azért, mert sértődött és grafomán.

5. Egyébként pedig nem kell hallgatni olyasvalakire, aki képes egy fürdő vizét megrontani, továbbá zsidó, akitől úgyis mindenki szabadulni akar, hiszen a közönség nem az életét, de a jobb portékáját sem bízna rá.

Oesterreicher elmaradt fizetéséről az apát nem szólt.

A levelezgetés még nagyjából egy évtizedig folyt, Oesterreicher számos följelentőlevéllel bombázta az instanciákat, ám eredménytelenül. Maga a fürdő, átmeneti hanyatlás után, a harmincas évektől lendületes fejlődésnek indult, 1840 körül már 2000 állandó fürdővendéget regisztráltak Füreden.

Ami Oesterreichert illeti, ő, miután hiába pályázta meg a pesti egyetem sebészeti tanszékének professzori állását, 1802-ben Bécsbe költözött, hol mint gyakorló orvos élt tovább. Az élelmiszerhamisítások fölismerésére ügyes szerkezetet készített, melyért I. Ferenc császár arany tubákosszelencével tüntette ki. 1818-ban a Magyarországon gyakori glaubersó üzemszerű földolgozására visszhangtalan tervezetet nyújtott be a kormánynak, később császári és kamarai főorvos lett, megkapta a nyakba akasztható nagy polgári aranyérmét, továbbá a bécsi orvostechni-

kai intézetet, hol kedvére gyárthatta a szódát.

1823-ban 1620 ezüstforint alapítványt tett a katonák füredi gyógykezelésének támogatására, mert az itteni ingyenes katonai gyógyintézet tervét rajta kívül senki nem támogatta. Oesterreicher a lipcsei Ökonomische Gesellschaft és a jénai Gesellschaft für die Naturwissenschaften tagjaként Bécsben halt meg 1831. december 15-én. Vagyonát leánya örökölte.

Balatonfüred, mely a század végére, Boleman István szavaival „Magyarország legelőkelőbb fürdőhelyévé vált”, Oesterreicher emlékére táblát helyeztetett el a füredi kurszalón belső falán. A táblát 1944-ben a nyilasok leverték, 1970-ben még a Budapest Zsidó Múzeumban volt található, összetörve.

IRODALOM

1. Boleman I.: Fürdőtan. Bp. 1887. 205–224.

2. Csillag I.: Régi zsidó orvosok és kórházak Magyarországon (in: Magyar Zsidó Oklevéltár – szerk. Scheiber S. – XIII/1970) 43–44.

3. Feuerstein, E.: Egy marék virág. Tel-Aviv, én., III. 21–25.

4. Győry Tibor: Az Orvostudományi Kar története 1770–1935. Bp., 1936. 128–130., 230.

5. Kardos I.–Simolya F.: A Balaton összes fürdő és üdülőtelepének leírása. Kaposvár, 1907. 151–170.

6. Magyary-Kossa Gy.: Magyar orvosi emlékek I. (Bp. 1929) 5., IV. (Bp. 1940) 150–152., 197–199., 186., 224.

7. Linzbauer, X. F.: Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae. Tom. III. Sectio I. – az idevonatkozó rendeletek tartalomjegyzéke a 930. oldalon található, a kötet hozza valamennyi rendelet teljes szövegét.

8. Oesterreicher Manes Iosephus: Analyses aquarum Budensium, praemissa methodo Cl. Prof. Winterl... Veterobudae et Viennae, 1781.

9. Sörös Pongrác: A tihanyi apátság története (A panonhalmi Szent-Benedek-Rend története XI.) Bp., 1911. 394–397., 412–415., 418–420., 422., 435., 442–443., 456–457., 460., 487., 492., 507., 522., 693. et al. loc.

10. Schweiger, L.: Az első magyar zsidó orvostudor. Múlt és Jövő, V. 1915. 426–427.

11. Szinnyei J.: Magyar írók élete és munkái. IX. Bp., 1903. 1240.

12. Újvári P.: Magyar Zsidó Lexikon. Bp., 1929. 659–660.